

РОЗДІЛ 5. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

RETHINKING FINANCIAL AND MONETARY POLICY IN THE CONTEXT OF MARKET TRANSFORMATION AND PROSPECTIVE OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

У статті розглянуто питання достатності фінансових ресурсів для здійснення структурних зрушень в контексті ринкової трансформації економіки України. Визначено, що технологія проведення ринкових реформ мала формальний характер, через що сформувалася потужне мотиваційне середовище для скорочення внутрішнього потенціалу розвитку й поширення тіньової економіки. Вирішальними факторами здійснення відповідних змін стали використання дешевої робочої сили, посилення податкової складової частини для компенсації зростаючих державних витрат під час падіння ВВП. У статті наведено наслідки використання дефіцитної моделі фінансування економіки, а також пропозиції щодо переходу до надлишкового фінансування, що передбачає послідовне підвищення вартості робочої сили, скорочення податкового навантаження, посилення стимулюючих заходів щодо зменшення витрат і підвищення ефективності роботи, розширення інвестування на основі збільшення внутрішнього попиту.

Ключові слова: моделі фінансування економіки, грошовий обіг за стадіями циклу відтворення, вартість робочої сили, інвестування, податки, тіньова економіка, соціальна відповідальність.

В статье рассмотрен вопрос достаточности финансовых ресурсов для

осуществления структурных сдвигов в контексте рыночной трансформации экономики Украины. Определено, что технология проведения рыночных реформ носила формальный характер, из-за чего сформировалась мощная мотивационная среда для сокращения внутреннего потенциала развития и распространения теневой экономики. Решающими факторами осуществления соответствующих изменений стали использование дешевой рабочей силы, усиление налоговой составляющей для компенсации растущих государственных расходов при падении ВВП. В статье приведены последствия использования дефицитной модели финансирования экономики, а также предложения по переходу к избыточному финансированию, что предусматривает последовательное повышение стоимости рабочей силы, сокращение налоговой нагрузки, усиление стимулирующих мер по уменьшению расходов и повышению эффективности работы, расширение инвестирования на основе увеличения внутреннего спроса.

Ключевые слова: модели финансирования экономики, денежный оборот по стадиям цикла воспроизводства, стоимость рабочей силы, инвестирование, налоги, теневая экономика, социальная ответственность.

УДК 336.027

<https://doi.org/10.32843/bses.67-13>

Базиліук А.В.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри фінансів,
обліку і аудиту
Національний транспортний
університет

Bazyliuk Antonina

National Transport University

The article is dedicated to the issue of adequacy of financial resources for structural changes in the context of market transformation of Ukraine's economy. It was determined that formal character and uncompleted market reforms in most cases had resulted a strong motivational environment to reduce the domestic development potential and the spread of the shadow economy. The decisive factor in the implementation of the relevant changes was the use of cheap labor, which allowed maintaining a high level of employment, but at the cost of falling efficiency and profitability of production. The GDP cut by almost half but unemployment rate achieved 2%, and not only the labor force but also the enterprises that were privatized depreciated. The funds raised from their sale served as an additional, but very limited, source of public finance. The objects of privatization were depreciated enterprises, the funds from which served as an additional, but very limited, source to public finance. Their permanent deficit with falling GDP required a stronger tax component to offset rising government spending. The article presents the consequences of using a deficit model of the economy financing, in particular: falling GDP, including GDP per capita, the formation of a large power of the self-employed population, a significant spread of the shadow economy and the associated large stratification, development of inflationary processes, strengthening of tax pressure on legal business, deteriorating technical and technological condition of enterprises, lack of investment resources in their renewal, a significant amount of non-performing loans, which limits the motivation to invest as well as essential accumulation of debts. The proposals are made to change the model of economy financing via the transition to domestic sources of expanding effective demand, which stimulates increased productivity through innovation and investment. The implementation of this model involves a consistent increase in the cost of labor, consistent with the reduction of the tax burden, strengthening incentives to reduce costs and increase efficiency and provides expanded investment based on increasing domestic demand.

Key words: models of the economy financing, money turnover by stages of the reproduction cycle, labor costs, investment, taxes, shadow economy, social responsibility.

Постановка проблеми. За роки незалежності економічна політика України зазнала багато варіацій реалізації, внаслідок якої накопичено значний досвід. На основі різноманітних концепцій і теорій відбувалась розбудова демократичного, ринково орієнтованого, громадянського суспіль-

ства. Водночас реалізація масштабних проєктів протягом усього періоду незалежності гальмувалась відсутністю достатнього обсягу фінансування. Не менш гостро ця проблема постає сьогодні. Як і раніше, бракує інвестиційних ресурсів для оновлення безпрецедентно зношеної матері-

альної бази, зберігається дефіцитність бюджетних надходжень, перманентно зростають заборгованість за державним боргом та дебіторська заборгованість за спожиті товари й послуги, критично не вистачає коштів для розв'язання нагальних соціальних проблем. Тривалість і постійність, з якими проявляється проблема нестачі фінансових ресурсів, спонукають до необхідності переосмислення витоків такого становища, з'ясування глибинних причин недостатності фінансового потенціалу розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам грошово-кредитної та фінансової політики з позицій реформування економічного розвитку були присвячені численні публікації як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Праці таких видатних науковців, як Дж. Кейнс, М. Фрідман, П. Кругман, Д. Сакс, В. Томас, Й. Шумпетер, слугували основою для подолання кризових явищ в економіці певних країн та опанування нових орієнтирів розвитку. В Україні також випробувалися різні концепції подолання кризових явищ і реалізації структурних зрушень, пропонувані авторитетною науковою та експертною спільнотою. Провідниками реформ і визначення стратегії економічних перетворень були такі видатні вчені, як А. Гальчинський, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Лановий, В. Пинзеник, Д. Богиня, І. Мітюков, А. Філіпенко [1–5]. Водночас недостатньо вивченими є дослідження перспектив економічного розвитку України в контексті розблокування перешкод фінансування на основі реалізації трудової теорії вартості грошей та створення мотиваційного механізму й суспільного запиту на інновації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження руху грошових потоків в обігу суспільного відтворення, переосмислення каналів і причин перерозподілу ресурсів, що виснажують фінанси, для ревізії та усвідомлення подальших кроків щодо розбудови нової моделі фінансування економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Перехід економіки на ринкові засади на початку 90-х років в Україні збігся у часі зі зломом політичної системи. Згодом відбулися руйнація усталених господарських зв'язків, скорочення обсягів виробництва, падіння продуктивності праці, вимушене через обмеження коштів падіння заробітних плат, обумовлене цим погіршення соціальних стандартів життя. В цих умовах потрібно було терміново здійснювати структурну перебудову, відновлювати технологічні ланцюги виробництва, створювати нові робочі місця та види зайнятості, формувати внутрішній потенціал відтворення виробництва. Для цього потрібні були значні фінансові ресурси, які тоді в Україні не продукувались.

Рішенням до розв'язання відповідних проблем стало прискорення ринкових реформ на основі

лібералізації, приватизації і демонополізації, які звелись переважно до запровадження порядку вільного ціноутворення з певними обмеженнями на окремі товари й послуги, проведення масової ваучеризації, що сприяло появі власника, але придбаних задешево матеріальних активів, створення антимонопольних органів і формування правових регламентів, які, на жаль, в нових для України умовах ринкового регулювання не стали реальним запобіжником проявів монопольної поведінки.

Щодо питань соціального забезпечення населення була збережена стара концепція орієнтації на низьку вартість робочої сили, яка обґрунтовувалася обмеженими фінансовими можливостями, відповідно до яких формувалися інші соціальні виплати, зокрема пенсії, стипендії, допомога вразливим верствам населення. Низька вартість робочої сили уповільнила процес вивільнення працівників з підприємств, тоді як обсяги випуску продукції суттєво скоротилися.

У перші роки ринкової трансформації реалізувалась достатньо лояльна політика зайнятості. За скорочення обсягів виробництва майже наполовину підприємства зберігали чисельність працюючих, виплачуючи їм мінімальну зарплату, яка не відповідала жодному стандарту якості життя. Рівень безробіття тоді не перевищував 2% (рис. 1).

За цих обставин саме низькою заробітною платою компенсувались надмірні витрати на робочу силу, що призвело до суттєвого скорочення купівельної спроможності більшості працівників працездатного віку, зайнятих у реальному секторі економіки. Таку політику підтримували профспілкові організації, які в збереженні високої зайнятості вбачали високий ступінь соціальної захищеності населення.

З такою політикою погоджувалося населення, яке не готове було до радикальних змін і готове було переносити, як здавалося, тимчасові труднощі в очікуванні проголошених результатів реформування. При цьому реалізація відповідної політики спотворила мотиваційний механізм структурної перебудови. Фактично відбулося консервування старої структури малоефективного, а згодом і збиткового виробництва, яке приватизувалося за безцінь. Як правило, адміністрація та особи, наближені до політиків, націлені на особисте збагачення, використовували нові інструменти ринкового регулювання для заволодіння власності, в тому числі через використання механізмів штучного банкрутства.

Успадкована з радянських часів низька вартість робочої сили сприяла високому рівню фіктивної зайнятості і не вирішувала головного питання, а саме структурної перебудови, що мала забезпечити перерозподіл працівників між сферами й видами діяльності пріоритетного розвитку, затребуваного суспільством відповідно до нових реалій.

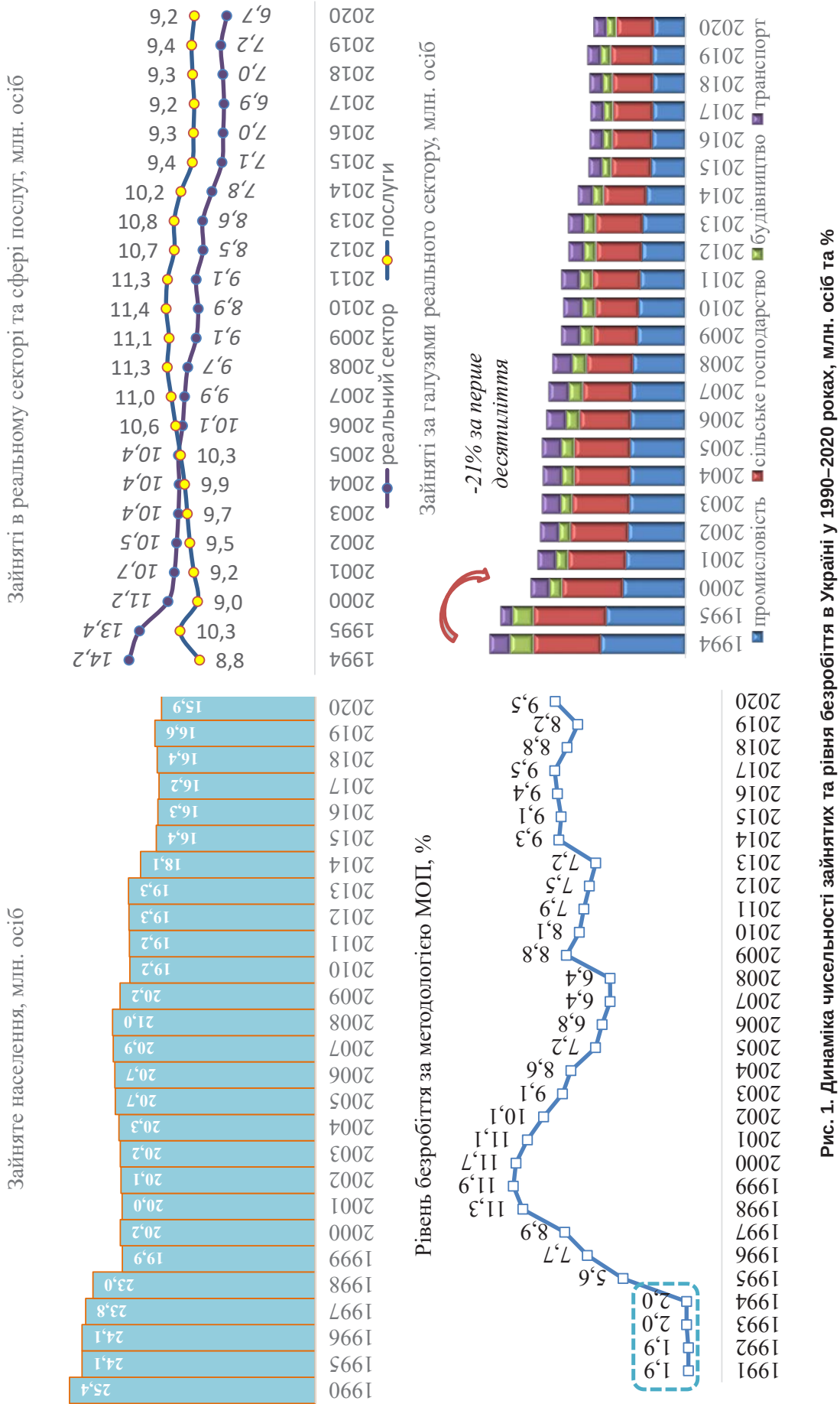

Рис. 1. Динаміка чисельності зайнятих та рівня безробіття в Україні у 1990–2020 роках, млн. осіб та %

Джерело: Світовий банк [11]; Держстат України [19; 20; 21; 22]

Зазначена реструктуризація згодом вимушено відбулася, коли працівники, позбавлені необхідних джерел існування, почали звільнятися, шукаючи сферу свого застосування на засадах самозайнятості. За перше десятиліття чисельність працюючих у реальному секторі економіки скоротилась більше ніж на 20% (рис. 1) за рахунок переважно активного, висококваліфікованого населення, яке через відсутність необхідних коштів спроможне було організувати власний невеликий бізнес здебільшого у сфері торгівлі та посередницької діяльності.

В результаті цього частка високотехнологічних галузей з високою доданою вартістю почала скорочуватися, а частка сфери послуг і ресурсних галузей первинного попиту, фінансової сфери, що мають традиційно високу рентабельність, – зростати (рис. 2).

Здійснена стихійно у такий спосіб структурна перебудова сформувала появу нових економічних проблем, зокрема декваліфікації трудового і деградації виробничого потенціалів, скорочення бази оподаткування, посилення дефіциту державних фінансів. Це вимагало значного розширення запозичень як ключового інструмента подолання катастрофічної нестачі коштів на фоні зростаючої потреби компенсаційних виплат населенню від втраченої платоспроможності, адже застосована в цих умовах політика збільшення податкового навантаження, від реалізації якої очікували наповнення державних доходів, прискорила поширення ще одного дуже небезпечного явища, а саме тіньової економіки, яка постійно виснажувала фінанси легальної її частини. Більш того, за довгі роки відсутності системної, і, головне, ефективної боротьби з її проявами методи тінізації дедалі удосконалювались, всебічно гальмуючи позитивні зрушення в економіці.

Таким було загальне середовище здійснення реформ, яка сформувало потужну мотивацію переформатування грошових потоків, що, власне, визначило дефіцитну модель формування фінансового потенціалу економічного розвитку. Логіку цього процесу ілюструє схема руху коштів за стадіями циклу відтворення (виробництво, обмін, розподіл і споживання), яка представлена на рис. 3 згідно з трудовою теорією вартості.

Таким чином, праця є єдиним джерелом вартості, а фінансова база економічного розвитку формується всередині самої системи (на схемі це замкнене коло) і залежить від пропорцій розподілу створеної вартості, повноти повернення грошей через споживання у легальний виробничий обіг у результаті обміну, здатності продукування (при множення) вартості під час виробництва товарів внаслідок ефективності і продуктивності використання праці й капіталу.

Як представлено на рис. 3, формування фінансового потенціалу розвитку відбувається відповідно до можливостей купувати споживчі товари і послуги, що визначаються загальною величиною оплати праці та

наявними заощадженнями. При цьому реальна сума витрачених і повернених у грошовий обіг коштів буде залежати від купівельної спроможності і бажання її реалізувати повною мірою кожною окремою особою.

За невисокого рівня розшарування населення і сформованого відповідно до нормальних стандартів якості життя рівня середньої заробітної плати маса повернення грошей в обіг буде достатньо повною. Рівень заощаджень виражатиме індивідуальні переваги людей щодо структури витрат в організації домашнього господарства, подальше використання яких стимулюватиме розвиток наявних і нових видів зайнятості у сферах освіти, медицини, житлового будівництва тощо. Ситуація кардинально змінюється, коли встановлений рівень середньої зарплати є нижчим за можливість забезпечення традиційних стандартів якості життя; існують суттєві розбіжності в рівнях оплати окремих професійно-кваліфікаційних груп населення; впроваджені високі податкові стягнення на оплату праці й споживання.

В цьому разі більшість населення, яке має нагальну потребу у здійсненні життєво необхідних витрат, не може їх здійснити через відсутність достатньої кількості коштів, а населення, яке має надмірні доходи, не має потреби їх витратити на внутрішньому ринку, віддаючи перевагу товарам і послугам іноземного походження, вкладаючи в нерухомість, в тому числі за кордоном, заощаджуючи або вкладаючи у високодохідні цінні папери та інші фінансові активи. Економічний обіг всередині країни за таких обставин буде скорочуватися, суттєво впливаючи на темпи і масштаби ВВП, фінансові можливості розвитку, загальний рівень соціального забезпечення населення.

Орієнтуючись на сформовані тенденції макроекономічних показників (рис. 4.1, 4.2), можемо констатувати, що в Україні реалізовувався саме другий варіант розвитку.

Загальна величина оплати праці у створеній вартості, яку характеризує показник її питомої ваги у ВВП, в окремі періоди коливалася в межах 35–50%, тоді як у розвинених країнах цей показник перевищує 60–65% (рис. 5). Низька частка оплати у створеному ВВП стала результатом стримувальної стратегії щодо оплати праці з боку роботодавців, що не допускало підвищення рівня зарплат в окремих секторах економіки. До цього спонукали свідоме заниження законодавчо встановленої мінімальної зарплати та високі податкові ставки на фонд оплати праці. При цьому спостерігається прояв двох, здавалося б, суперечливих явищ. За низької частки оплати праці у ВВП спостерігається зростання збережень (понад половини від усієї грошової маси), а також здійснюється значний обсяг кінцевих споживчих витрат (70–93% від ВВП, притому, що частка оплати праці у ВВП складає 35–50%) (рис. 6).

Це пояснюється, з одного боку, наявністю значного розшарування населення (про що свідчить

Рис. 2. Структура ВВП України за видами економічної діяльності у 2000–2020 роках, %

Джерело: Держстат України [12; 13; 18]

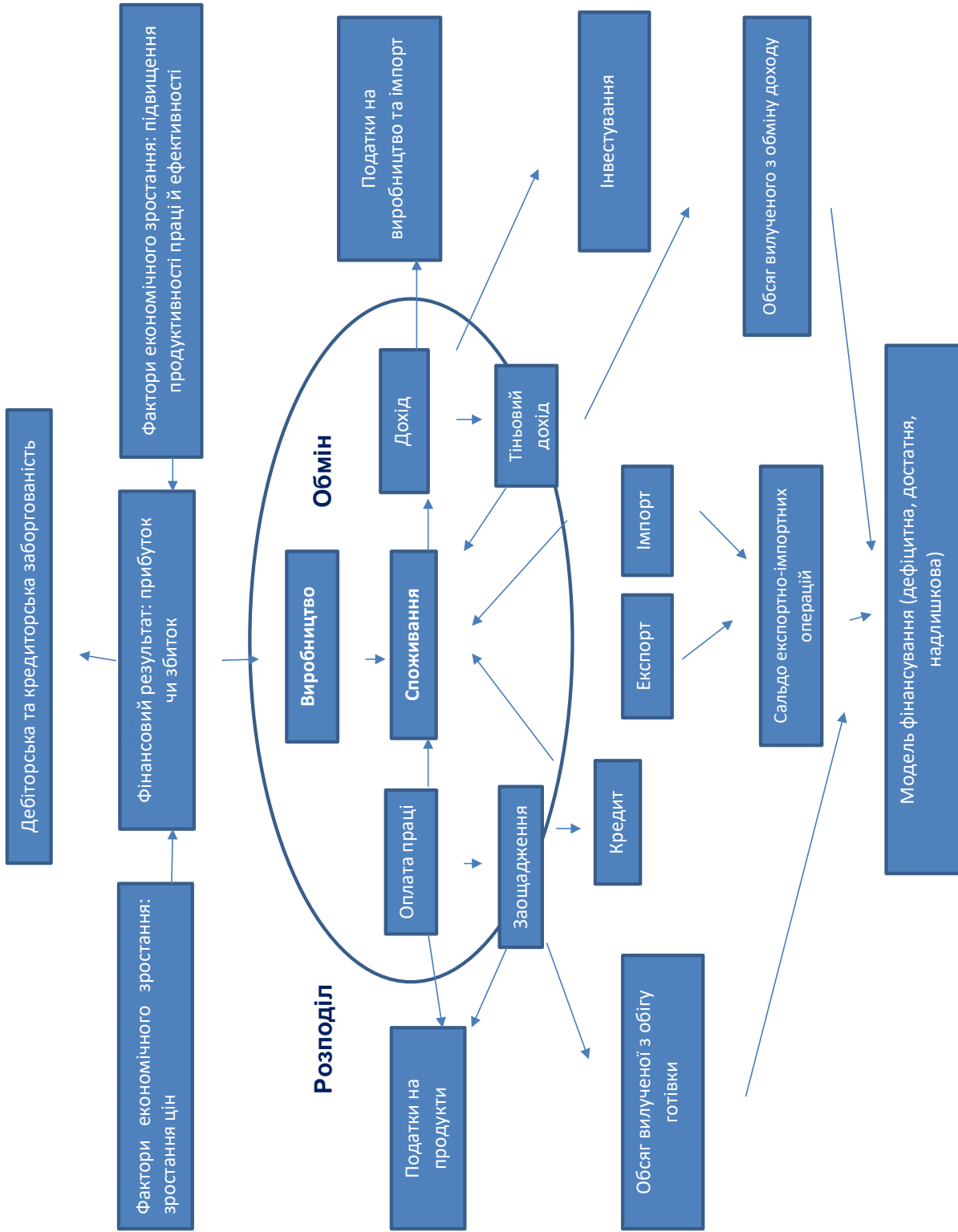

Рис. 3. Схема руху коштів за стадіями циклу відтворення (виробництво, обмін, розподіл і споживання)

Джерело: складено автором

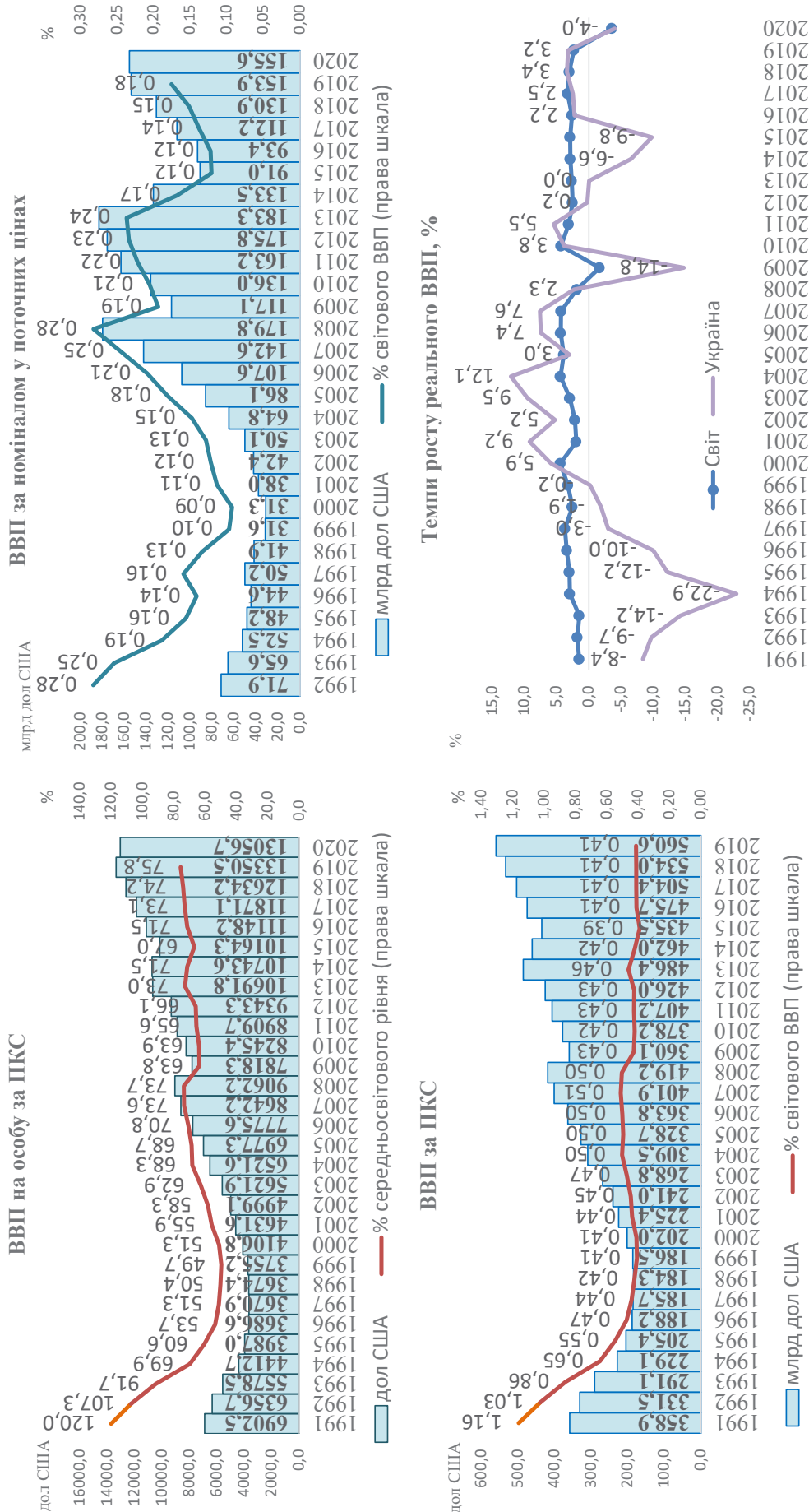

Рис. 4.1. Динаміка ВВП України у 1991–2020 роках, дол. США та %

Джерело: Світовий банк [7: 8; 9; 10]

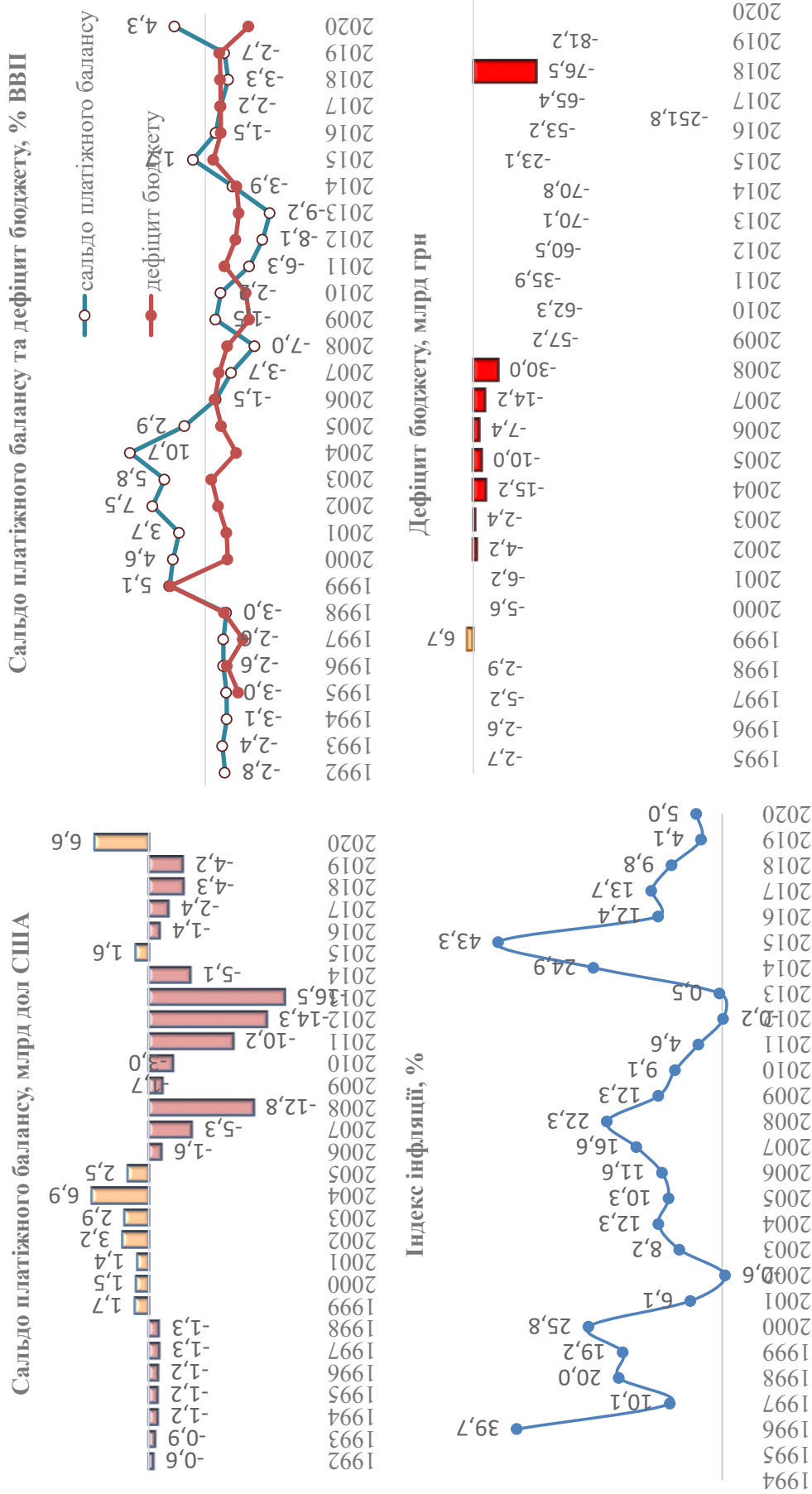

Рис. 4.2. Динаміка платіжного балансу, дефіциту бюджету та інфляції в Україні у 1992–2020 роках

Джерело: МВФ [6]

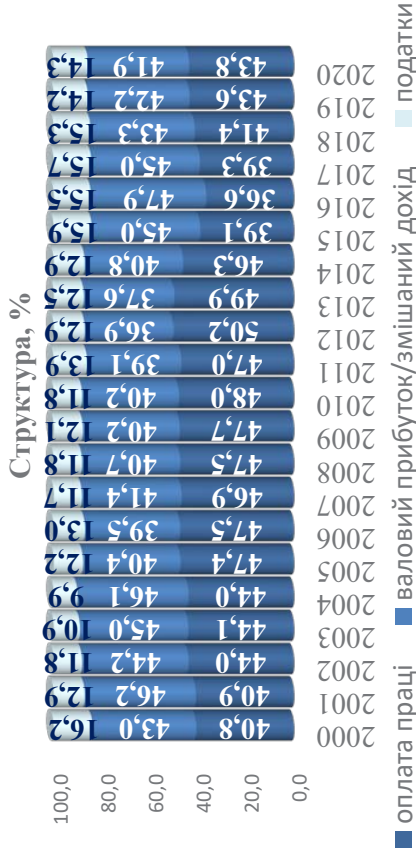
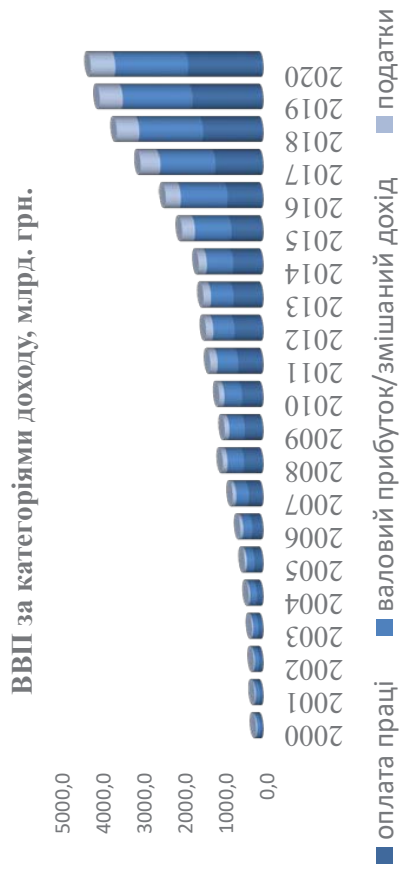

Рис. 5. Динаміка ВВП України за категоріями доходу у 2000–2020 роках, %

Джерело: Держстат України [14; 15; 18]

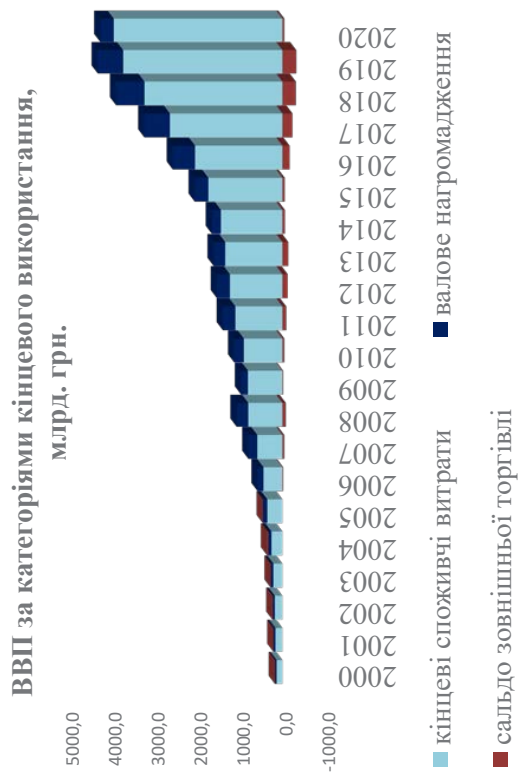
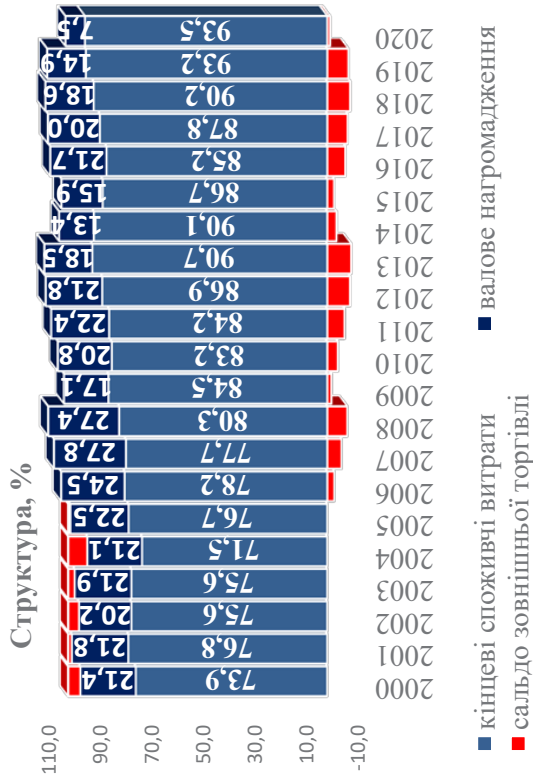

Рис. 6. Динаміка ВВП України за категоріями кінцевого використання у 2000–2020 роках

Джерело: Держстат України [16; 17; 18]

утворення заощаджень за загального низького рівня оплати праці), а з іншого боку, існуванням тіньової економіки (коли споживчі витрати перевищують оплату праці). При цьому тіньові доходи й заощадження потенційно можуть і, що важливо, використовуються в легальному обороті, але тільки частково.

Це пояснюється тим, що джерелом утворення тіньових доходів є витрати легальної економіки, матеріалізовані у борги. Вони суттєво впливають на рівень платоспроможності і рентабельності суб'єктів господарювання, отже, обмежують можливість залучати у виробництво наявні кредитні ресурси через високу вартість кредиту, яка не покривається легальними доходами, і обумовлені цим банківські ризики неповернення грошей. Витратна модель виробничого відтворення виснажує фінансовий потенціал країни та її інвестиційну спроможність в оновленні виробничої бази, впровадженні інноваційних технологій.

Через це за наявності в структурі ВВП достатньо високої частки прибутку та змішаного доходу

(40–45%) на нагромадження основного капіталу використовується дедалі все менша частка. Цей показник у 2020 році склав лише 7,5% (рис. 6), тоді як частка застарілих основних фондів постійно зростає і не дає змогу опанувати вищий рівень розвитку, якого прагнули усі уряди країни, пропонує моделі економічного зростання на інноваційно-інвестиційній основі (рис. 7).

Попри велике прагнення здійснити техніко-технологічний прорив, впродовж тривалого часу ринкової трансформації в Україні об'єктивна реальність реалізації цього завдання засвідчувала протилежні процеси. Інноваційно-інвестиційні впровадження не забезпечували системних зрушень в економіці, свідченням чого є неухильне погіршення техніко-технологічного стану підприємств, хронічна нестача обігових коштів, нарощування боргових зобов'язань. Якщо у 1993 році державний борг становив 393 млн. грн., то станом на 1 травня 2021 року його розмір досяг уже 2,24 трлн. грн., або 81,5 млрд. дол. США (рис. 8).

Рис. 7. Динаміка інвестицій та заощаджень в Україні у 1992–2020 роках, % ВВП

Джерело: МВФ [6]

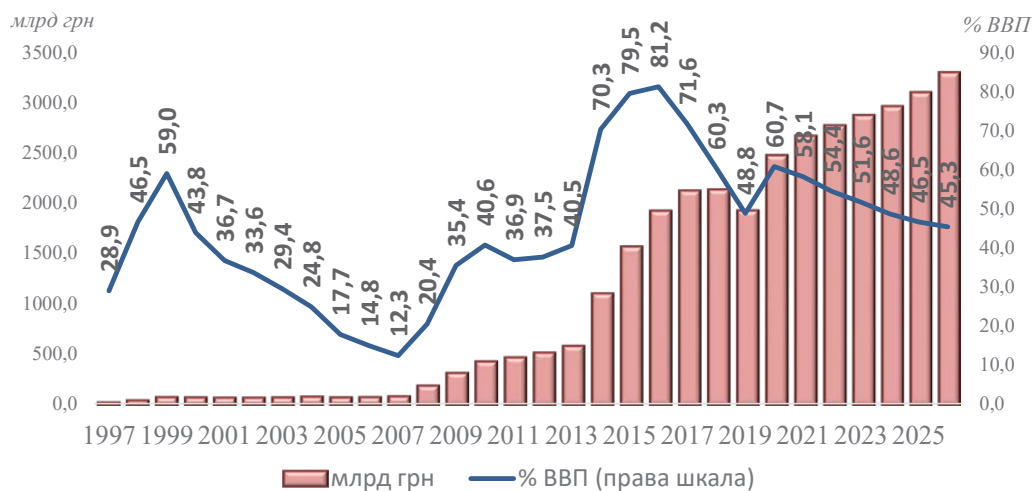

Рис. 8. Динаміка валового зовнішнього боргу України у 1997–2026 роках*, млрд. грн. та % ВВП

Джерело: МВФ [6]

* 2021–2026 роки – прогноз

Дослідження моделі ринкової трансформації економіки України дало змогу виявити такі вади реформування, усунення яких дасть змогу прискорити позитивні зрушення в сучасній економічній політиці.

1) Слабкість та нерозвиненість ринкових інституцій. Реформи переважно мали формальний, інколи імітаційний характер, що не сприяло розвитку ринкових інституцій та конкуренції – ключових атрибутів ринкової економіки. За рахунок цього були заблоковані ринкові механізми саморегулювання економічних процесів щодо пошуку нових технологій і форм організації праці, забезпечення нового рівня продуктивності та ефективності виробництва, випуску продукції більш високої якості тощо.

В Україні використовувалась переважно державно-монополістична форма ринкового реформування, яка орієнтувалась на забезпечення локальних, вузько спрямованих інтересів груп політичного та промислового впливу. Це проявлялося в тому, що нормативно-правові основи формувалися без урахування балансу інтересів усіх суб'єктів економічних відносин, штучно створюючи переваги окремим суб'єктам та структурам за рахунок ущемлення інших.

В результаті цього була сформована фактично дискримінаційна система перерозподілу створеної вартості, яка викривлює конкурентне середовище і посилює нічим не обмежений монополістичний диктат окремих груп. В цих умовах дієвість ринкових інституцій, яка мала б відновлювати економічну рівновагу, теж була односторонньою, зорієнтованою на відстоювання інтересів державного апарату, які асоціювалися з інтересами монополістів. Саме через несправедливість правових норм періодично виникають кризи та збурення окремих груп населення, під тиском яких вирішуються локальні проблеми. При цьому недовірливість інституцій не сприяє загальному оздоровленню економіки, оскільки не змінюється сутнісна парадигма монополістичного середовища, яка руйнує економічні процеси.

2) Збереження витратного типу економічного відтворення, заснованого на низькій продуктивності праці. Зростання витрат у період ринкового реформування відбувалося через поширення неврахованої (тіньової) діяльності, яка штучно зменшувала продуктивність праці та інвестиційну спроможність до оновлення виробничої бази та створення нових робочих місць. Залучення до потреб розвитку дорогих кредитних ресурсів ще більше посилювало витратність виробництва. За цих обставин сумнівними є очікування значних позитивних результатів від передбаченого розширення інвестицій, в тому числі іноземних, навіть у важливі інфраструктурні проєкти. У витратній економіці, де до того ж панує монополістичний диктат на встановлення цін, зокрема на ресурси, вартість інвестиційних проєктів буде

постійно зростати. Освоєння цих коштів за відсутності внутрішніх джерел їх покриття буде вимушено збільшувати боргові зобов'язання і загрожувати втратою, зокрема, економічного та технологічного суверенітету України.

3) Низька мотивація банківського кредитування реального сектору економіки. Економічно недоцільним для банків є вкладення коштів у важливі для країни інвестиційні проєкти. Більш вигідними і менш ризикованими є вкладення коштів у високоліквідні цінні папери (ОВДП, депозитні сертифікати НБУ).

4) Низька вартість робочої сили та істотна диференціація доходів. Впровадження ринкових важелів впливу на запит щодо впровадження техніко-технологічних новацій залежить від формування моделі економічних відносин на базі високої вартості робочої сили. За умови обмеження монополістичного диктату під час ціноутворення саме висока вартість робочої спонукає до пошуку технічних засобів заміщення цих дорогих витрат і формування більш ефективних джерел отримання прибутку.

Не менш важливими є питання диференціації в оплаті праці. Призначення надвисоких окладів окремим групам державних службовців з огляду на ймовірність попередження зловживань під час виконання ними службових обов'язків не є виправданим з низки причин. По-перше, попередження зловживань має забезпечуватися адміністративно-каральними методами. По-друге, оплата службовцям без урахування результату їх діяльності відповідно до середнього по країні рівня заробітної плати посилює розшарування населення і впливає на сукупну купівельну спроможність, яка визначає попит і необхідні масштаби виробництва. Діюча сьогодні практика встановлення понад стократного перевищення мінімальної зарплати окремим посадовим особам є стримуючим фактором економічного розвитку і причиною виникнення соціальних збурень через неспроможність забезпечувати життєво необхідні потреби, постійне підвищення цін, які підтримуються доходами високооплачуваного контингенту.

Висновки з проведеного дослідження. Для подолання кризових явищ в економіці, збільшення фінансового потенціалу її розвитку, техніко-технологічного оновлення виробничої бази на основі інноваційно-інвестиційних впроваджень необхідно змінити парадигму ринкового реформування шляхом формування достатнього фінансового потенціалу для відповідних перетворень всередині України, активізувати інституційні запобіжники монополістично-корупційної складової частини створеної вартості.

Реалізація цих завдань залежить від можливостей подолання дискримінації в реалізації соціально-трудова та економічних відносин, створення конкурентного, мотиваційного середовища

для здійснення необхідних структурних зрушень та забезпечення інклюзії всіх верств населення до споживання життєво необхідних потреб на постійно зростаючому рівні, поширення системи корпоративної соціальної відповідальності і посилення всіх форм суспільного контролю за діяльністю влади й корпорацій, обов'язковості компенсації за збитки і матеріальної шкоди, завдані будь-якій стороні.

У зв'язку з цим варто вжити комплекс узгоджених заходів щодо підвищення мінімальної заробітної плати, що відповідає стандартам якості життя, одночасно зі зменшенням податкового навантаження. Це дасть змогу створити мотивацію для підвищення продуктивності праці і легалізації тіньової діяльності в корпоративному секторі.

Необхідно також змінити логіку формування заробітних плат у державному секторі, які потрібно відв'язати від мінімальної зарплати й узгодити із середнім рівнем зарплати, встановивши регресивну шкалу коригування її рівня за рангами під час індексації. Це дасть змогу поступово згладити суттєві розбіжності в оплаті праці, встановити більш справедливу систему розподілу доходів, що забезпечить підвищення купівельної спроможності більшості населення, прискорення у зв'язку з цим грошового обігу, збільшення потенціалу фінансової спроможності внутрішнього ринку та зменшення його залежності від зовнішніх джерел.

Ринкова саморегуляція формування ефективної економіки, яка відбувається лише в моделі досконалої конкуренції, забезпечується засадами адекватного антимонопольного законодавства, діючої системи правосуддя, відповідальності органів державної влади за дотримання прав і свобод суб'єктів економіки вільно розпоряджатися належним майном, мати можливість використовувати інтелектуальні знання й професійно-кваліфікаційні вміння на принципах гідної праці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В.М. Гейця. Київ : Інститут економіки прогнозування ; Фенікс, 2003. 1008 с.
2. Безчасний Л., Мельник В. Інноваційна модель економічного розвитку України. *Журнал європейської економіки*. 2003. № 3. С. 303–315.
3. Гальчинский А. Становление инвестиционной модели экономического роста Украины. *Экономика Украины*. 2004. № 6. С. 4–11.
4. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» / авт. кол. : А. Гальчинський, В. Геєць та ін. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.
5. Концепція державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007–2011 роки / наук. ред. І. Крючкова. Київ, 2007. URL: <http://iee.org.ua/ru/pub/p85> (дата звернення: 26.07.2021).

6. World Economic Outlook database. April 2021. *IMF*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April> (дата звернення: 26.07.2021).

7. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. July 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (дата звернення: 26.07.2021).

8. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. July 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (дата звернення: 26.07.2021).

9. World Development Indicators database, World Bank. Eurostat-OECD PPP Programme. July 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD> (дата звернення: 26.07.2021).

10. International Comparison Program, World Bank. World Development Indicators database, World Bank. Eurostat-OECD PPP Programme. July 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD> (дата звернення: 26.07.2021).

11. International Labour Organization, ILOSTAT database. Data retrieved on June 15. 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS> (дата звернення: 26.07.2021).

12. Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності (2010–2019 роки) з урахуванням перегляду даних платіжного балансу. *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vtr_rik10-19.xlsx (дата звернення: 26.07.2021).

13. Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності (2000–2013 роки). *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/vtr_rik00-13.xlsx (дата звернення: 26.07.2021).

14. Валовий внутрішній продукт за категоріями доходу за 2000–2013 роки. *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_rik/vvp_kd00-13.xlsx (дата звернення: 26.07.2021).

15. Валовий внутрішній продукт за категоріями доходу за 2010–2019 роки з урахуванням перегляду даних платіжного балансу. *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vvp_kd10-19.xlsx (дата звернення: 26.07.2021).

16. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання (2000–2013 роки). *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/vvpkv00-13.xlsx (дата звернення: 26.07.2021).

17. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання (2010–2019 роки) з урахуванням перегляду даних платіжного балансу. *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vvpkv10-19.xlsx (дата звернення: 26.07.2021).

18. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах у 2020 року. *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2020u.xls (дата звернення: 26.07.2021).

19. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2000–2012 роках (КВЕД-2005). *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2012_u.htm (дата звернення: 26.07.2021).

20. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012–2020 роках. *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2020_ue.xls (дата звернення: 26.07.2021).

21. Про Програму зайнятості населення на 1997–2000 роки : Постанова КМУ від 31 грудня 1996 року № 1591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.07.2021).

22. Статистичний щорічник України за 2007 рік. *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/st_sc/st_sc2007_uk.zip (дата звернення: 26.07.2021).

REFERENCES:

1. *Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku / za red. akad. NAN Ukrainy V.M. Heitsia*. Kyiv: In-t ekon. prohnouzuv.; Feniks, 2003. 1008 p.

2. Bezchasnyi L., Melnyk V. (2003) Innovatsiina model ekonomichnoho rozvytku Ukrainy. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*, no. 3, pp. 303–315.

3. Halchynskiy A. (2004) Stanovlenye ynvestytsyonnoi modely ekonomycheskoho rosta Ukrainy. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, pp. 4–11.

4. *Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004–2015) "Shliakhom yevropeiskoi intehtatsii" / avt. kol.: A. Halchynskiy, V. Heiets ta in.* Kyiv: IVTS Derzhkomstatu Ukrainy, 2004. 416 p.

5. *Kontseptsiia derzhavnoi prohramy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky na 2007–2011.* / nauk. red. I. Kriuchkova. Kyiv, 2007. URL: <http://iee.org.ua/ru/pub/p85> (accessed 26 July 2021).

6. World Economic Outlook database. April 2021. IMF. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April> (accessed 26 July 2021).

7. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. July 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (accessed 26 July 2021).

8. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. July 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (accessed 26 July 2021).

9. World Development Indicators database, World Bank. Eurostat-OECD PPP Programme. July 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD> (accessed 26 July 2021).

10. International Comparison Program, World Bank. World Development Indicators database, World

Bank. Eurostat-OECD PPP Programme. July 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD> (accessed 26 July 2021).

11. International Labour Organization, ILOSTAT database. Data retrieved on June 15, 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS> (accessed 26 July 2021).

12. Valovyi vnutrishnii produkt vyrobnychym metodom ta valova dodana vartist za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2010–2019) z urakhuvanniam perehliadu danykh platizhnoho balansu. *Derzhstat Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vtr_rik10-19.xlsx (accessed 26 July 2021).

13. Valovyi vnutrishnii produkt vyrobnychym metodom ta valova dodana vartist za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2000–2013). *Derzhstat Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/vtr_rik00-13.xlsx (accessed 26 July 2021).

14. Valovyi vnutrishnii produkt za katehoriiamy dokhodu za 2000–2013 *Derzhstat Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_rik/vvp_kd00-13.xlsx (accessed 26 July 2021).

15. Valovyi vnutrishnii produkt za katehoriiamy dokhodu za 2010–2019 z urakhuvanniam perehliadu danykh platizhnoho balansu. *Derzhstat Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vvp_kd10-19.xlsx (accessed 26 July 2021).

16. Valovyi vnutrishnii produkt za katehoriiamy kintsevoho vykorystannia (2000–2013). *Derzhstat Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/vvpkv00-13.xlsx (accessed 26 July 2021).

17. Valovyi vnutrishnii produkt za katehoriiamy kintsevoho vykorystannia (2010–2019) z urakhuvanniam perehliadu danykh platizhnoho balansu. *Derzhstat Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vvpkv10-19.xlsx (accessed 26 July 2021).

18. Valovyi vnutrishnii produkt u faktychnykh tsinakh u 2020 rotsi. *Derzhstat Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2020u.xls (accessed 26 July 2021).

19. Zainiate naseleattia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2000–2012 (KVED-2005). *Derzhstat Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2012_u.htm (accessed 26 July 2021).

20. Zainiate naseleattia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2012–2020 rokah. *Derzhstat Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2020_ue.xls (accessed 26 July 2021).

21. Pro Prohramu zainiatosti naseleattia na 1997–2000 roki: Postanova KMU vid 31 hrudnia 1996 roku № 1591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-96-%D0%BF#Text> (accessed 26 July 2021).

22. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2007. *Derzhstat Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/st_sc/st_sc2007_uk.zip (accessed 26 July 2021).